

NIKICKI OGRÓD BOTANICZNY NA PRZEDMIEŚCIACH JAŁTY NA KRYMIE

The Nikita Botanical Garden near Yalta in the Crimea

Jarosław SIERADZKI

*Katedra Ochrony Przyrody, Uniwersytet Łódzki, ul. S. Banacha 1/3, 90-237 Łódź
e-mail: jsiera@biol.uni.lodz.pl*

Około sześciu kilometrów na wschód od centrum Jałty położony jest jeden z najstarszych i największych ogrodów botanicznych Ukrainy – Nikicki Ogród Botaniczny. Obecnie jest on także jedną z większych placówek badawczych Ukrainy i jednocześnie jedną z największych turystycznych atrakcji południowego wybrzeża Półwyspu Krymskiego.

Historia jego utworzenia sięga początków XIX wieku. Decyzję o lokalizacji ogrodu pomiędzy brzegiem Morza Czarnego na południu, a małą, założoną na wiele wieków przed przybyciem na Krym greckich kolonizatorów (VII–V w. p.n.e.) wioską Nikita na północy, podjęto dziesiątego czerwca 1811 roku. Wybrane miejsce było prawie pozbawionym roślinności skrawkiem wybrzeża i stromo wznoszących się stoków górskich. Powierzchnia tego obsza-

ru wynosiła 375 dziesięcin (czyli około 410 ha), z czego tylko 1/3 nadawała się pod uprawę roślin. Mimo że w podłożu występowały skały wapienne, to warunki glebowe nie były tu dla roślin korzystne z uwagi na to, że cały obszar był silnie nachylony i nasłoneczniony (Lapin 1984). Uprawie roślin, zwłaszcza gatunków egzotycznych, sprzyjał jednak klimat tej części Krymu. Jest to klimat podzwrotnikowy typu śródziemnomorskiego, w którym średnia roczna temperatura powietrza wynosi 12,4°C, lato jest ciepłe, temperatura zimą rzadko spada poniżej zera, a sezon wegetacyjny trwa około 7 miesięcy.

W roku 1812 dokonano na wybranym obszarze pierwszych planowych nasadzeń i zasiewów, stąd też rok ten przyjmuje się za oficjalną datę założenia ogrodu. Misję tworzenia ogrodu

Fot. 1. Krajobraz części wybrzeża Krymu w okolicach Nikickiego Ogrodu Botanicznego

Fig. 1. The landscape of Crimean coast near the Nikita Botanical Garden.

powierzono Krystianowi Stevenowi – znanemu botanikowi i badaczowi flory Krymu. Jako pierwszy dyrektor Steven jasno określił cele i zadania ogrodu (Lapin 1984). Podstawową ideą było utworzenie kolekcji drzew, krzewów oraz roślin zielnych, które mogą rosnąć w miejscowym klimacie i mogą być jednocześnie wykorzystywane jako rośliny użytkowe i ozdobne. Inne cele to m.in. zdobywanie nasion oraz uprawa roślin – w tym założenie wielkich plantacji roślin użytkowych, które mogłyby rosnąć w zróżnicowanych warunkach klimatycznych w różnych częściach Rosji. Steven kierował Nikickim Ogrodem Botanicznym przez 15 lat. W tym czasie stworzył on podstawy rozwoju ogrodu jako centrum naukowego i ogrodniczego. Nawiązywał i utrzymywał szerokie kontakty z innymi ogrodami Rosji, Europy i świata, a także z naukowcami, właścicielami prywatnych ogrodów i kolekcjonerami roślin. Ogród w krótkim czasie stał się prężnym ośrodkiem naukowym prowadzącym doświadczenia nad biologią i hodowlą roślin. Był to ośrodek na miarę swoich czasów nowoczesny i jeden z największych w Rosji.

Kolejnym dyrektorem ogrodu był N.A. Hartvis, profesor botaniki, który kontynuował dzieło rozpoczęte przez swego poprzednika. Wykorzystując kontakty z licznymi instytucjami w Europie i Ameryce wzbogacił on istniejącą kolekcję w wiele egzotycznych gatunków drzew, zwłaszcza magnolii, sekwoi, mamutowców, sosen, cedrów, cyprysów, palm i innych roślin. W miarę powiększania się kolekcji roślin i ich skutecznego rozmnażania z Nikickiego Ogrodu Botanicznego do innych parków Krymu przenoszono rośliny, zwłaszcza drzewa, które do dnia dzisiejszego rosną w parkach południowych wybrzeży Krymu (np. w Ałuszczie i Jałcie).

Na początku dziewiętnastego stulecia Nikicki Ogród Botaniczny posiadał jedną z najbogatszych na świecie kolekcję roślin drzewiastych. Kolekcja obejmowała gatunki egzotyczne, ozdobne, rzadkie, ciekawe ze względów naukowych, estetycznych, a także gatunki użytkowe i ich liczne odmiany, m.in. odmiany brzoskwiń, moreli, śliw, migdałów. Podjęto tu także prace naukowe nad hybrydyzacją i tworzeniem nowych odmian. W roku 1828 przy ogrodzie powstał ośrodek zajmujący się naukowymi i technicznymi podstawami winiar-

stwa. Prowadzono w nim prace nad uprawą nowych odmian winorośli, a także nad metodami produkcji win.

Ogród stał się ważnym ośrodkiem naukowym i hodowlanym, znanym w Europie i na świecie i jako taki dotrwał do czasów rewolucji październikowej. Po rewolucyjnej zawierusze i wprowadzeniu władzy radzieckiej odbudowane zostały szerokie kontakty z krajowymi i zagranicznymi placówkami naukowymi. W samym ogrodzie stworzono nowe działy i laboratoria, rozpoczęto prace z zakresu agrochemii, fitopatologii, entomologii, geografii roślin, a także innych gałęzi botaniki oraz uprawy roślin, w tym międzygatunkowej hybrydyzacji.

W roku 1929 Nikicki Ogród Botaniczny stał się filią Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych imienia Lenina. W miarę rozwoju nauki ogród prowadził szeroko zakrojone badania z zakresu hybrydyzacji oraz genetyki roślin, przez co został jednym z największych i najlepiej działających ośrodków tego rodzaju.

Stan ten trwał nieprzerwanie przez następne dziesięciolecia aż do czasów drugiej wojny światowej i okupacji niemieckiej, w czasie której ogród uległ poważnym zniszczeniom. Sprzęt naukowy, laboratoria, biblioteka i zielnik zostały rozkradzione i zniszczone, podobnie jak wiele cennych kolekcji unikatowych gatunków i odmian roślin.

Zaraz po wyzwoleniu Krymu zaczęto odbudowywać i rekonstruować kolekcje oraz zniszczone laboratoria i ich techniczne zaplecze. Wkrótce podjęto tu na nowo prace badawcze. Ogród stopniowo odzyskiwał swą dawną świetność, aż zyskał rangę jednego z najprężniej działających ośrodków badań botanicznych dawnego Związku Radzieckiego. Prowadzono tu badania z różnych dziedzin botaniki jak np.: taksonomii, geobotaniki, ochrony przyrody, dendrologii, fizjologii i ekologii roślin, jak również pomologii i uprawy roślin. W ogrodzie czynne były m.in. działy: flory, uprawy roślin, ochrony przyrody, dendrologii, kwiaciarstwa dekoracyjnego, kultur owocowych, roślin subtropikalnych, przechowywania owoców, wdrażania nowych roślin przemysłowych, fizjologii, żywienia roślin i inne. Nikicki Ogród Botaniczny został jednym z największych naukowych ośrodków Związku Radzieckiego zajmującym się naukowymi i praktycznymi problemami uprawy roślin.

Ogród i jego eksperymentalne zaplecze rozbudowało się, do tego stopnia, że w latach siedemdziesiątych XX w. zajmował on powierzchnię 1000 ha, a na jego obszarze skolekcjonowano ponad 28 tys. gatunków i odmian roślin. Utworzono dwa pomocnicze gospodarstwa – filie ogrodu. Jedno na terenie aluszańskiego obszaru wypoczynkowego, gdzie prowadzono prace nad udoskonaleniem metod masowego rozmnażania drzew i krzewów dekoracyjnych oraz wieloletnich roślin kwiatowych, drugie w stepowej części Krymu, gdzie prowadzono prace nad introdukcją i masowym rozmnażaniem roślin przemysłowych.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego Nikicki Ogród Botaniczny stał się jedną z ważniejszych placówek badawczych i naukowych dzisiejszej Ukrainy. Jest to instytut naukowy należący do założonej w roku 1990 Ukraińskiej Akademii Nauk Rolniczych. W roku 2000 uzyskał on status Narodowego Centrum Naukowego. Zatrudnionych jest w nim około 1000 osób, a wśród nich 130 pracowników naukowych. W jego skład wchodzi 12 katedr prowadzących badania z różnych dziedzin szeroko rozumianej botaniki i uprawy roślin, w tym m.in. dendrologii, biologii eksperymentalnej, biotechnologii i wirusologii roślin, agroekologii, biochemii roślin, ochrony roślin i innych. Ogród posiada jeden z największych w Europie zielników i najstarszą na Krymie bibliotekę, która prowadzi wymianę naukową z około 600 instytucjami w ponad 100 krajach.

Nikicki Ogród Botaniczny zajmuje obecnie powierzchnię 1100 ha i stanowi już prawie niewielkie miasteczko, na terenie którego znajdują się budynki poszczególnych katedr naukowych, budynki zaplecza administracyjnego, muzeum z niewielką kawiarenką, (w której możliwa jest degustacja egzotycznych owoców i przetworów), dwa hotele, szklarnie, sanatoria oraz przystań morska.

Od południa ogród sąsiaduje bezpośrednio z morzem, a długość jego linii brzegowej sięga 6 kilometrów (fot. 1). Ogród składa się z czterech w pewnym stopniu niezależnych części: ogrodu górnego, dolnego, parku przymorskiego oraz tzw. parku „Montedor”. W najwyższej położonej części usytuowane jest arboretum – obecnie najcenniejsza partia ogrodu, a to za sprawą wspaniałej kolekcji dendrologicznej z ponad dwustuletnimi okazami egzotycznych gatun-

Fot. 2. Brama przy drodze Jałta–Symferopol informująca o wejździe do ogrodu

Fig. 2. The gate near Jałta–Symferopol road informing about the enter to the Nikita Botanical Garden.

Fot. 3. Jedna z głównych alei obsadzona palmami

Fig. 3. One of the palm alley.

Fot. 4. Kwitnąca opuncja (*Opuntia* sp.)

Fig. 4. Flowering opuntia (*Opuntia* sp.).

Fot. 5. Bougainvillea gładka (*Bougainvillea glabra*)
Fig. 5. Lesser Bougainvillea (*Bougainvillea glabra*).

ków drzew. Wśród nich na uwagę zasługują potężne cedry, cyprysy, palmy, wieczniezielone dęby, magnolie wielkolistne, drzewa poziomkowe (fot. 6) i inne. Dolny park leży terasami na stromym zboczu. Jest to stara część ogrodu, w której podziwiać można stare egzemplarze drzew i krzewów użytkowych i ozdobnych, takich gatunków jak m.in. oliwka, dąb korkowy, czy miłorząb japoński.

Park „Primorski”, leżący bezpośrednio nad brzegiem morza, w dużej części został założony przed I wojną światową z okazji stulecia istnienia ogrodu, a rośliny do pierwszych w nim nasadzeń były подарowane z okazji jubileuszu przez różne ogrody botaniczne kraju. Najmłodszą częścią jest tzw. park „Montedor”, założony po II wojnie światowej na urwisku o tej nazwie. Rośnie w nim wiele egzotycznych gatunków roślin, często pośród naturalnych zarośli dębu omszonego i miejscowych gatunków jałowca.

Nicki Ogród Botaniczny jest obecnie jedną z większych atrakcji turystycznych Krymu (Korsak i in. 2001). Dla zainteresowanych botaniką jest on atrakcją szczególną, a to za sprawą kolekcji roślin, która liczy blisko 50 000 gatunków, form i odmian. Na uwagę zasługuje przede wszystkim kolekcja dendrologiczna obejmująca ok. 1500 gatunków i odmian roślin drzewiastych. Na zwiedzających ogromne wrażenie robią wspaniałe, blisko 200 letnie cedry libańskie i atlaskie, szydlica japońska, sosna krymska, drzewa poziomkowe, mamutowce, miłorzęby japońskie, które imponują nie tylko wiekiem ale i swoimi rozmiarami. Atrakcją są również okazałe bambusy, które tworzą w części ogrodu prawdziwy gąszcz.

Bogata jest także kolekcja kaktusów i innych sukulentów zgromadzona w szklarniach. Atrakcyjne i różnorodne są też kolekcje gatunków i odmian roślin użytkowych, w tym roślin ozdobnych (np. kolekcja róż obejmuje ok. 2000 odmian, podobnie olbrzymie kolekcje paciureczników i chryzantem), roślin aromatycznych, leczniczych, oleistych. Na przestrzeni ostatnich 80 lat swojej działalności ogród wprowadził do użytkowania ponad 800 nowych odmian tego typu roślin, które znalazły uznanie i uprawiane są w wielu krajach. Doświadczenia ogrodu w dziedzinie uprawy i wykorzystywania roślin użytkowych są imponujące – od metod uprawy roślin przyprawowych, aromatycznych, owocowych, poprzez technologie produkcji i przechowywania przetworów, w tym np. olejków aromatycznych, leków ziołowych, napojów, po produkcję win.

Nicki Ogród Botaniczny jest niewątpliwie jedną z największych atrakcji Krymu, a wizyta w nim dostarcza wszystkim odwiedzającym,

Fot. 6. Stary okaz drzewa poziomkowego (*Arbutus andrachne*)

Fig. 6. The old strawberry-tree (*Arbutus andrachne*).

a zwłaszcza osobom zainteresowanym botaniką, niezapomnianych wrażeń naukowych i estetycznych.

Rocznie ogród odwiedzany jest przez 1,5 miliona turystów. Zwiedzać go można indywidualnie lub z przewodnikiem. Dotrzeć do ogrodu można od strony północnej zjeżdżając w odpowiednim miejscu z trasy Jałta–Symferopol. Miejsce to jest dobrze oznaczone monumentalną, symboliczną bramą z olbrzymim napisem (fot. 2). Drugim sposobem jest dotarcie drogą morską – promem z Jałty lub i z innych krymskich portów.

SUMMARY

The Nikita Botanical Garden is one of the oldest botanical gardens in the world. It was founded in 1812. It is situated in the small village Nikita near Yalta on the Black Sea coast in the area 1100 hectares. This Garden is a large scientific institute for fundamental research in botany which belongs to the Ukraine Academy

of Agricultural Sciences. It contains 12 scientific departments, old library, very large herbarium and vegetation, collecting of plants, introduction of new varietic and hybrids of flowers, fruit trees, industrial, ornamental plants as well as other plants. 50 000 taxa (species, varietic, and hybrids) of plants are grown in the Garden. The collection of trees consists of a lot of old specimens such as over one hundred-year old cedars, cypresses, oaks, pines, ginko and other species. The Garden is a great attraction for the tourists and very important place for the visitors who are interested in botany.

LITERATURA

- Korsak W., Krajewska J., Kuberski K., Kwiecień K., Menducki P., Płachno B., Poller T.** 2001. Krym. Półwysep różnorodności. Przewodnik turystyczny. Bezdroża. Kraków, 1-346.
- Lapin P.I.** 1984. Botaniceskije sady SSSR. Kolos. Moskwa, 1-215.